

BÁNYAI JÁNOS: HAGYOMÁNYTÖRÉS

Négy év alatt a harmadik Bányai-könyv jelent meg (emlékeztetnék: a *Talán így* 1995-ben, a *Kisebbségi magyaróra* 1996-ban, most a *Hagyománytörés*), ami azon a pusztán tényen túl, hogy több éves, mondhatnánk akár két évtizedes szünet után Bányai János ismét könyvekkel lép az irodalmi nyilvánosság elé, Bányai három könyve minden kétkedőt, ha volt/van ilyen, meggyőzhet arról, hogy szellemi, irodalmi világunkban milyen fontos szerepet töltenek be a szerző művei, hogy a Bányai-féle irodalmi gondolkodást bemutató írások, melyek műfajilag valahol a tanulmány, az esszé és a kritika határterületén helyezhetők el, mindhárom műfajhoz kötődve, olyan szövegek, amelyek a szerző szándéka szerint az irodalom megértéséhez nyújtanak számunkra, olvasók számára eligazító gondolatokat.

Bányai János irodalomhoz való viszonyát a megértés szándéka határozza meg.

S ahhoz, hogy megértse az irodalmat, a költészetet, Bányai János legcélszerűbbnek a kérdésezést tartja. A jól feltett kérdés visz legközelebb bennünket a művek értéséhez, valjára. A kritikusnak és az olvasónak is kérdeznie kell, kérdéseket kell feltennie ahhoz, hogy megértse, megérthesse az irodalmat, megértsen egy-egy művet.

Mostani, *Hagyománytörés* címet viselő könyvében Bányai Jánost a modernség, a jelen irodalma Adytól Tandoriig érdekli, az „élő irodalmiság” alakulása foglalkoztatja, de – éppen ezért! – kérdéseit a hagyományhoz intézi. Mert ahogy a kötet első, Hagyományörzés és -alapítás című tanulmányának utolsó mondata tanúsítja: „Az élő irodalom megértésének nincsenek horizontjai a hagyomány megértésének horizontjai nélkül.” Ezért szólítja meg, nem véletlenül már a kötet első szövegében a hagyományt, amelyet az irodalom folytonosságát megőrző, abba saját helyét kereső élő irodalom nem mellőzhet, de amelyet szükségszerűen, miközben megteremt önmagát, átrendez, megbolygat.

Így függ össze, elválaszthatatlanul a hagyomány és a fejlődés. Ezért kell, valjára Bányai János, az irodalomkritikusnak, ha a hagyománnyal foglalkozik, ha irodalomtörténetet ír, az élő irodalom aspektusából szemlélnie a múltat, s ezért kell, ha a jelen irodalmával foglalkozik, ha az új műveket megérteni kívánó kritikát ír, a hagyomány aspektusából (is) szemlélnie a vizsgált művet. Ahogy írja: „A mű nagyrészt önmagából érthető meg, de csak abban az esetben, ha a műben felfedezhető a hagyományhoz való akár elfogadó, akár elutasító viszonyulás.” A kérdéses tehát meg- és elkerülhetetlen, hiszen aki kérdez, annak kételyei vannak, az valami, például egy verset, egy regényt s ezzel összefüggésben önmagát szeretné megérteni, a jelen irodalma, amikor a hagyománynak kérdéseket tesz fel, akkor „e kérdés útján érti meg önmagát választott tradíciójában”.

Bányai János új könyve kérdések sorozata, melyet az új irodalom tesz fel a hagyománynak. Bányai János kérdéseik magukon viselik a kérdező egyéniségét, felismerjük bennük a kérdező egyéni hangját, lélegzését, gondolkodását, azt a szemléletet, amely évtizedekig hiányzott irodalmunkból, s amely Bányai János új könyvében visszatért, újból megszólal.

Bármennyire sem kedvelem, inkább hangzása, mint tartalma miatt a problematizálás kifejezést, ezúttal mégis le kell írni, lévén hogy Bányai János könyve elsősorban a hagyományhoz való viszony problematizálására vállalkozik, ehhez kínál elgondolkodtató,

elméleti megalapozottsággal készült, egyszersmind tudományos és esszéisztikusan olvasmányos, színvonalas tanulmányokat.

Felveti többek között azt a gondolatot, hogy vajon a kritika a vers felé vezető úton nem foglalkozik-e többet önmagával, ahogy újabban ez divat, mint tárgyával. Két műfaj, a napló és a vers határvonalán haladva vizsgálja a valóság és a költészet kölcsönösségét. Írásaiból példákat kapunk a hagyományteremtés és hagyománytörés elválaszthatatlanságára. Ismét másut arról olvashatunk, hogy a napjainkban jellemző iróniát nem beszédmódnak, hanem sajátos korszerű műfajnak kell tekinteni.

Bányai János kritikusként is, tanulmányíróként is kerüli a kizárólagosságot. Ezt módszere, miszerint az olvasót nem állítja kész tények elé, hanem az olvasóval egy időben, együtt járja végig az utat, melyen ismeretekhez juthat, Bányai irodalomszemlélete és -értelmezése eleve elutasítja, elfogadhatatlannak tartja.

Nem tanítani akar, inkább társat keres az irodalomról való gondolkodásban, miközben példát mutat arra, hogyan kell irodalmi műveket olvasni. Ha valamire tanít, akkor olvasni tanít.

Olvasókként legyünk társai a szerzőnek, mert így közelebbi kapcsolatba kerül(het)ünk az irodalommal, melyhez a tanulmányíró és kritikus Bányai János felkészülten és nagyfokú, példás érzékenységgel viszonyul.

GEROLD László

KALAPIS ZOLTÁN: BÚZA, DOHÁNY, SELYEM

Tudományos igényű publicisztikánk kiváló művelője, Kalapis Zoltán honismereti szorozatának újabb darabját, immár az ötödiket teszi az olvasó elé. Címe: *Búza, dohány, selyem*, s a kötet, közelebbi meghatározás szerint „gazdaságtörténet és népeletkutatás a szakmunka és áruforgalom köréből”. Őt értékes tanulmányt tartalmaz, amelyek eddigi gazdaságtörténet-írásunk mulasztásait, hiányosságait pótolják, méghozzá a szerzőnktől megszokott alapossággal, élvezetesen és olvasmányosan.

E kötetet jelentős, hézagpótló bánáti gazdaságtörténeti munkaként tarthatjuk számon, annál is inkább, mert az öt tanulmány közül három kimondottan bánáti témájú (*A szajáni dohánykertészek; Szántóföldi kertgazdálkodás a régi Torontálban; A Monarchia legnagyobb búzapiaca: Törökbecse;*) a további kettő pedig (*Az eperfa 250 éve Vajdaságban; A téglagyártás évszázadai*) részben bánáti anyagot is tartalmaz. Ezt már csak azért is fontos hangsúlyozni, mert bánáti tárgyú, magyar nyelvű gazdaságtörténeti munka az utóbbi egy évszázadban (!) még mutatóban is alig akadt. Ilyen vonatkozásban remélni szeretnénk, hogy Kalapis Zoltán jelen kötete újabb gazdaságtörténeti kutatások kiindulópontja lesz, újabb művek ösztönzője is.

Talán éppen e szakterület elhanyagoltsága miatt hatnak Kalapis Zoltán több éves, szorgalmas anyaggyűjtés után, körültekintően megírt tanulmányai a szokásosnál meglepőbben.

Korábbi szokásához híven, szerzőnk egy-egy témán belül is mindig többet mond el a címben megszabott kerettől, részletkérdésekre, fogalmak, események tisztázására is kitér, ha úgy méri fel, hogy az nélkülözhetetlen írásának megértéséhez. Szabatosan magyaráz,